

3. РИНКОВІ МЕХАНІЗМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

УДК 336.226.111

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ШКАЛИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Коробкіна Н.Г., аспірант

*Національний університет державної податкової служби України
Україна, 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. К. Маркса, 31*

il_v_a@ukr.net

У статті на основі системно-аналітичного методу зроблено теоретичне узагальнення наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних учених щодо визначення оптимальної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. Виокремлено два основні принципи оподаткування, які належать до числа вихідних, основоположних ідей в оподаткуванні, а саме: принцип вигоди або еквівалентності та принцип платоспроможності. Поряд з цим розглянуто основні погляди науковців щодо тлумачення сутності даних принципів, а також їх взаємозалежності з метою досягнення справедливості в оподаткуванні. У статті висвітлено сутність критеріїв горизонтальної та вертикальної рівності в оподаткуванні в межах принципу платоспроможності. Досліджено зміст прогресивного та пропорційного оподаткування з прив'язкою до основних принципів оподаткування. Проаналізовано поняття справедливості при визначенні доходу і теоретичному обґрунтуванні прогресивного оподаткування. Наведено способи визначення прогресивності податку, що дозволяють отримати надійні в статистичному значенні цього терміна оцінки, як: гранична, середня, прогресивність зобов'язань і залишкова прогресивність. На основі дослідження, з використанням абстрактно-логічного методу, визнано той факт, що багато економістів вкладають різний зміст у трактування таких понять, як «справедливість», «співмірність», «мінімальна жертва», «рівна жертва», а також те, що пропорційні податки на доходи з одних джерел і прогресивні – з інших влаштовують більшість учасників податкового процесу. Застосування результатів дослідження можливе при подальших наукових пошуках у рамках цієї проблематики, а також з метою удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, принцип вигоди, принцип платоспроможності, прогресивне оподаткування, пропорційне оподаткування, справедливість в оподаткуванні.

Коробкіна Н.Г. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОПТИМАЛЬНОЙ ШКАЛЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ / *Національний університет податкової служби України, Україна*

В статье на основе системно-аналитического метода сделано теоретическое обобщение научных взглядов отечественных и зарубежных ученых по определению оптимальной шкалы налогообложения доходов физических лиц. Выделены два основных принципа налогообложения, которые относятся к числу выходных, основополагающих идей в налогообложении, а именно: принцип выгоды или эквивалентности и принцип платежеспособности. Наряду с этим рассмотрены основные взгляды ученых относительно толкования сущности данных принципов, а также их взаимозависимости с целью достижения справедливости в налогообложении. В статье освещена сущность критериев горизонтального и вертикального равенства в налогообложении в пределах принципа платежеспособности. Исследовано содержание прогрессивного и пропорционального налогообложения с привязкой к основным принципам налогообложения. Проанализированы понятия справедливости при определении дохода и теоретическом обосновании прогрессивного налогообложения. Приведены способы определения прогрессивности налога, позволяющие получить надежные в статистическом смысле этого термина оценки, как: предельная, средняя, прогрессивность обязательств и остаточная прогрессивность. На основе исследования, с использованием абстрактно-логического метода, признан тот факт, что многие экономисты вкладывают разный смысл в трактовку таких понятий, как «справедливость», «соразмерность», «минимальная жертва», «ровная жертва», а также то, что пропорциональные налоги на доходы с одних источников и прогрессивные – из других устраивают большинство участников налогового процесса. Применение результатов исследования возможно при дальнейших научных поисках в рамках данной проблематики, а также с целью усовершенствования системы налогообложения доходов физических лиц в Украине.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, принцип выгоды, принцип платежеспособности, прогрессивное налогообложение, пропорциональное налогообложение, справедливость в налогообложении.

Korobkina N. G. THEORETICAL PRINCIPLES OF DETERMINE THE OPTIMAL INCOME TAXATION OF INDIVIDUALS / *National State Tax Service University of Ukraine, Ukraine*

In this article, based on system-analytical method, were made theoretical generalizing of scientific views of national and foreign scientists to determine the optimal income taxation of individuals. Dedicated two basic principles of taxation, which are the fundamental ideas in taxation, namely the benefit principle and the ability-to-pay principle. At the same time examined the main scientific views regarding to the interpretation of these principles and their interdependence in order to achieve fairness in taxation. This article covered the essence of criteria of horizontal and vertical equity in taxation within the ability-to-pay principle. Studied the content of the progressive and proportional taxation with correlation to the basic principles of taxation. Analyzed the concept of fairness in the determination of income and theoretical explanation of progressive taxation. Presented ways of determining the progressivity of the tax, which allow getting reliable evaluation in the statistical meaning of this term, as marginal, average, liability progression and residual progression. Based on studies and used abstract logical method, recognized the fact that many economists put a different meaning in the interpretation of concepts such as “fairness”, “proportionality”, “minimal sacrifice”, “equal sacrifice” and that proportional taxes on income from one sources and progressive – from another satisfied majority of the tax process. Application of research results is possible in the further researches and to improve the system of personal income tax in Ukraine.

Key words: personal income tax, benefit principle, ability-to-pay principle, progressive taxation, proportional taxation, tax fairness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дискутуючи навколо багатьох питань, вчені різних країн поділяють тезу, що податок на доходи фізичних осіб є одним із найбільш вдалих та ефективних інструментів перерозподілу доходів населення в масштабах країни. Однак така одностайність не стосується його елементів – суттєвих характеристик або ознак, без яких не можливо уявити відповідний податок, а саме: об'єкта оподаткування та підходів до його визначення, ставок податку та платників, податкових пільг та знижок тощо [1, с. 90-91]. При цьому професор В. Л. Андрущенко справедливо зазначає: «Якщо практичне запровадження прибуткових податків не стільки залежало від наукової аргументації, скільки було предметом соціальних пристрастей, суспільної боротьби, ставши результатом політичної волі, то податкова теорія зосередилась на обґрунтуванні оптимального вибору між альтернативними режимами оподаткування – прогресивним чи пропорціональним» [2, с. 165]. Тобто найбільш гостра дискусія точиться саме з приводу структури та розмірів податкових ставок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В економічній науці є чимало праць, присвячених теоретичним та емпіричним дослідженням основних елементів податку на доходи фізичних осіб, які в основному ґрунтуються на ідеях К. Р. Макконела [3], С. Л. Брю [3], Х. Зі Хауелла [4], Р. Маскгрейва [5], Й. Шумпетера [6] та ін. Зокрема, в Україні вивченням даної проблематики займаються: Н. П. Кучерявенко [1], В. Л. Андрущенко [2], Т. Ф. Юткіна [7], В. П. Вишневський [8], К. І. Швабій [9], Ю. Б. Іванов [10], І. А. Майбуров [11] та ін.

Зокрема, вчений В. П. Вишневський виокремлює два основні принципи оподаткування, які можна вважати основоположними ідеями в оподаткуванні, а саме: принцип вигоди або еквівалентності та принцип платоспроможності [8, с. 93].

Швабій К. І., досліджуючи моделі узгодження загального підходу щодо ефективності та справедливості в оподаткуванні, зазначає, що «механізм виявлення преференцій щодо перерозподілу доходів у державі, яка нормально функціонує, все ж таки має бути побудований. Інакше в такій державі немає жодного сенсу, оскільки податкова система і система соціальних трансфертів такої країни – це суцільний волюнтаризм» [9, с. 86].

Більш глибоко дослідження справедливості в оподаткуванні проведено В. Л. Андрущенко, який стверджує: «... абсолютного поняття справедливості, однакового для всіх людей, однозначного в усіх ситуаціях суспільного і економічного буття просто не існує» [12, с. 48].

Разом із тим, незважаючи на значну кількість опублікованих праць та їх наукову цінність, чимало теоретичних аспектів залишаються дискусійними та потребують подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є оцінка існуючих наукових підходів вітчизняних та зарубіжних учених щодо визначення оптимальної шкали оподаткування доходів фізичних осіб.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існування невщухаючих дискусій навколо структури та розмірів податкових ставок спричинена необхідністю збалансування інтересів держави як інституту примусу (фіску) та платників податків через встановлення орієнтирів організації податкових систем – принципів оподаткування. Загалом можна говорити про поступовий розвиток підходів до розуміння принципів оподаткування, але доцільно нагадати, що цей процес відбувався протягом трьох з половиною століть паралельно із науково-технічним прогресом та революційною зміною умов життя людини. Доктор економічних наук, професор Т. Ф. Юткіна зазначає: «Цілісна, а головне – загальновізнана теоретична система знань про принципи оподаткування як про суспільне необхідне благо досі відсутня. Постає нове питання – чи можлива в цілому уніфікована теорія принципової однозначності оподаткування?» [7, с. 209].

Сьогодні, лише за приблизними підрахунками найбільш відомих ідей, загальне число принципів оподаткування дорівнює декільком десяткам. При цьому більшість з них не потребує жодних пояснень, оскільки зміст принципу є зрозумілим із самої назви. Також «безперервно відкривати нове, творити чудеса винахідливості в сфері державних фінансів неможливо... віками фінансова думка б'ється над одними і тими ж питаннями... Часто, відповідаючи одному принципу, окремо взятий податок порушує інший» [2, с. 151–153]. Ураховуючи наведене вище, вважаємо за недоцільне зупинятися на детальній характеристиці принципів оподаткування. Одночасно, виходячи з предмета нашого дослідження, окреслимо ключові аспекти проблематики, щоб обґрунтувати власну позицію стосовно цього питання.

Саме «принципи вигоди або еквівалентності (*benefit principle*) і платоспроможності (*ability-to-pay principle*), віддзеркалюючи два основні аспекти системи фіскальних відносин, належать до числа вихідних, основоположних ідей в оподаткуванні» [8, с. 93]. Однак варіанти їх оптимального поєднання по відношенню до оподаткування особистих доходів населення породжує наукову проблему прикладного характеру, оскільки моделі узгодження загального підходу щодо ефективності та справедливості в оподаткуванні спричиняють невтихаючу полеміку стосовно структури та шкали прогресії податкових ставок, ідентифікації платника податку, а також конструкції податкових пільг та вирахувань. Саме з метою чіткої структуризації та окреслення умов для вирішення методичних і практичних питань, що стосуються оподаткування доходів населення, розпочнемо аналіз із дослідження змісту прогресивного і пропорційного оподаткування.

Зазначимо, що прогресивним вважається податок, середня ставка якого зростає із збільшенням доходу платника і зменшується в міру скорочення цього доходу. Саме прогресивність забезпечує перерозподільні властивості податку як інструменту державного регулювання економіки. Альтернативною до прогресивної системи оподаткування особистих доходів є пропорційна система, коли середня ставка податку залишається незмінною (плоскою) при збільшенні чи скороченні доходу платника [3, с. 900-901]. Яким же чином шкала оподаткування корелює з вищезгаданими принципами вигоди та платоспроможності?

Принцип вигоди передбачає оподаткування індивідів відповідно до корисності, яку одержує кожен із них від споживання суспільних благ (програм державних витрат), що фінансуються за рахунок податкових надходжень. Згідно з цим принципом індивіди, які одержують більшу вигоду від функціонування держави, повинні сплачувати і більші податки. Відповідність між сумою сплаченого податку і вигодою від споживання суспільного блага, згоду на фінансування якого за власним вибором дав індивід, означає досягнення індивідуальної еквівалентності в оподаткуванні. Однак принцип вигоди має вузьку сферу застосування, оскільки:

- вигода від використання суспільного блага вимірюється його персональною корисністю для кожного індивіда, однак визначити її дуже складно, а щодо окремих видів (оборона, правоохоронна діяльність тощо) – неможливо;
- фінансування за рахунок податків програм, в основі яких лежить перерозподіл доходів від одних індивідів до інших (підтримка малозабезпечених, безробітних, непрацевдатних тощо), виходить за межі цього принципу;
- його дотримання передбачає запровадження адресного оподаткування, яке має ряд недоліків. Зокрема: загроза надмірного перевантаження податкової системи, складність та падіння ефективності в адмініструванні податку, неможливість оперативного коригування напрямів використання податкових надходжень тощо.

У результаті в сучасних податкових системах тільки окремі обов'язкові платежі вносяться з урахуванням принципу вигоди, і то – певною мірою, оскільки в жодному із випадків не йдеться про повну індивідуальну еквівалентність (державне мито, плата за ліцензії на право займатися певною діяльністю тощо).

Це зумовлює той факт, що реальні податкові системи загалом та конструкції податків зокрема будуються на основі поєднання принципів вигоди і платоспроможності, причому останній має більш широке значення. Однак стверджувати, що принципом вигоди можуть нехтувати, також неправильно: він враховується як принцип, відповідно до якого, сплачуючи податок, кожен громадянин фінансує надання суспільних благ, вигоду від споживання яких одержує в т.ч. і він особисто, хоча вона і не еквівалентна сумі сплаченого податку. Відповідно в економічній теорії добробуту критерієм ефективності оподаткування як оптимального розподілу економічних ресурсів і вироблених благ, при якому добробут суспільства досягає максимуму, вважається оптимум Парето. Це такий рівноважний стан, при якому жодний перерозподіл ресурсів або продуктів не може поліпшити стан одного суб'єкта, не погіршуючи тим самим стану іншого. Очевидно, що на практиці досягнути такого стану майже неможливо, тому більш прийнятним вважається критерій ефективності Калдора-Хікса, коли вигоди одних індивідів у принципі здатні компенсувати втрати інших і підвищити суспільний добробут [10, с. 110-115].

Отже, «поняття ефективності обов'язково спирається на оцінні судження, оскільки ефективність бажаніша за неефективність... Ми повинні наполягати на ролі економістів як сторожів критерію ефективності під час розгляду соціальних та економічних проблем, оскільки факти свідчать, що ніхто інший, крім економістів, не приверне увагу до компромісу між ефективністю і справедливістю» [13, с. 542-543].

Якщо ж характеризувати справедливість в оподаткуванні, то це також досить непросто. Досягнення справедливості в оподаткуванні прийнято розглядати через призму дотримання принципу платоспроможності. Цей принцип передбачає, що загальне податкове навантаження, яке розподіляється між платниками, повинне бути адекватним їх здатності його витримати. Тобто застосування цього принципу означає, що з урахуванням усіх релевантних характеристик кожної особи ефект зменшення платоспроможності від сплати податків має бути однаковим для всіх. При цьому втрати мають бути розподілені між усіма особами, що підлягають оподаткуванню, за критеріями горизонтальної та вертикальної рівності. Теоретично критерії є похідними від концепції Дж. Міля «рівної жертви», який використовував її для обґрунтування доцільності виведення з-під оподаткування доходів в частині придбання предметів першої необхідності (неоподатковуваний мінімум) і пропорційного обкладання залишку доходів [9, с. 76, 80].

У цілому критерій горизонтальної рівності вимагає, щоб платники, які мали рівну платоспроможність до оподаткування, мали однакові податкові зобов'язання. Тобто їх платоспроможність після оподаткування повинна залишитися аналогічною, хоча і в меншому розмірі. Тоді як відповідно до критерію вертикальної рівності у процесі оподаткування необхідно забезпечити рівність відносних втрат платоспроможності окремих індивідів, а не

просто рівність сплачуваних ними сум податків [8, с. 76]. Зауважимо, що критерії горизонтальної та вертикальної рівності в межах принципу платоспроможності досліджуються вченими протягом декількох століть, отже, рівень їх наукового опрацювання є досить високим. При цьому саме вони є надзвичайно важливими в практичній площині, оскільки, «якщо горизонтальна рівність є визначальною у дебатах з приводу глобального або шедулярного підходу в оподаткуванні, то вертикальна рівність є центральним показником при вирішенні питання щодо міри прогресивності прибуткового податку» [4].

Отже, досягнення критерію вертикальної рівності забезпечується за рахунок прогресивної шкали оподаткування, яка є важливою з точки зору перерозподільного характеру прибуткового податку. «Свого роду брендом справедливості в оподаткуванні здавна вважають прогресивну шкалу ставок» [12, с. 57]. Ретроспективний аналіз еволюції поняття справедливості при визначенні доходу і теоретичного обґрунтування прогресивного оподаткування представимо в табл. 1. Так, наведена інформація демонструє, що з часом підходи до розуміння міри прогресії змінювалися, що є цілком логічним.

Таблиця 1 – Поняття справедливості при визначенні доходу і теоретичному обґрунтуванні прогресивного оподаткування [12, с. 53-54]

Теоретичні образи справедливості	Автор(и), твір (твори)
Зрівнювальне (<i>equitable taxation</i>) оподаткування забезпечує перевагу справедливості над ефективністю. Принцип платоспроможності (<i>ability-to-pay approach</i>) передбачає еквівалентність висоти податку величині доходу, затрачуваного на споживання	Г. Шанц (<i>Schanz</i>): «Поняття доходу і закон про прибутковий податок», 1896 р.; Б. Ф'юстінг (<i>Fuisting</i>): «Пруські прями податки» в 4-х томах, 1899-1901 pp.; Р. Хейг (<i>Haig</i>): «Концепція доходу – економічні і правові аспекти», 1921 р.; Г. Сімонс (<i>Simons</i>): «Оподаткування фізичних осіб», 1938 р.; Н. Штаудт (<i>Staudt</i>): «Політична економія оподаткування», 1996 р.
Інтерпретація податку як паритетної (для кожного своєї) жертви (<i>sacrifice approach</i>) індивідуальної корисності з боку платника на користь держави	Ф. Еджворт (<i>Edgeworth</i>): «Чиста теорія оподаткування», 1897 р.; А. Пігу (<i>Pigou</i>): «Дослідження державних фінансів», 1951 р.
Теоретики оптимального оподаткування (<i>optimal taxation</i>) в пошуках такої структури податкової системи, котра максимізує функцію суспільного добробуту (<i>social-welfare function</i>) в умовах обмежень, у тому числі заданих критеріями справедливості та ефективності	Ф. Рамсей (<i>Ramsay</i>): «До теорії оподаткування», 1927 р.; Дж. Міррліс (<i>Mirrlees</i>): «Теоретичне дослідження оптимального оподаткування доходів», 1971 р.; Дж. Стігліц (<i>Stiglitz</i>) і П. Дасгупта (<i>Dasgupta</i>): «Диференційоване оподаткування, суспільні блага та економічна ефективність», 1971 р.
Концепція добродійного оподаткування (<i>benefit taxation</i>) спирається на політичну складову податкового процесу – суспільний вибір (<i>public choice</i>) електорату, уподібнюючи оподаткування обмінній операції податкових платежів на суспільні блага і послуги (<i>public goods</i>). Концепція оперує поняттями цінової рівноваги, колективного прийняття рішень, медіанного виборця, граничної вигоди і вартості	Вікселль (<i>Wicksell</i>): «Нові принципи справедливого оподаткування», 1896 р.; Е. Ліндаль (<i>Lindahl</i>): «Справедливе оподаткування – позитивне вирішення», 1919 р.
Згідно з концепцією інституційного середовища (<i>institutional environment</i>) у взаємодії критеріїв справедливості (<i>equity</i>) та ефективності формується досконала (<i>good</i>) податкова система	Р. Масгрейв і А. Пікок: Передмова до антології «Класики по теорії державних фінансів», 1967 р.; В. Хеттіш (<i>Hettich</i>) і С. Вінер (<i>Winer</i>): «Позитивна модель податкової структури», 1984 р.; «Зміна основ податкової реформи», 1985 р.

У цілому практика запровадження прогресивного оподаткування особистих доходів населення з другої половини XIX ст. склала цілу наукову епоху – навколо цієї теми виникало безліч дискусій і створювалися різноманітні теорії. Із найбільш відомих потрібно назвати такі теорії, як: рівного обміну (Ж.-Ж. Руссо, Ж. Б. Сей, Ж. С. Сімонді, П. Леруа-Больє та

інші), рівної жертви (Д. С. Міль), мінімальної жертви (Ф. Еджуорт), колективних потреб (І. Фішер, Е. Сакс), радикально-соціалістичної спрямованості (К. Маркс, Ф. Енгельс), соціально-політичної спрямованості (А. Лорш) та інші [11, с. 75-80].

Отже, вибір оптимальної шкали оподаткування особистих доходів – це питання, яке було і є одним з центральних в історії фінансової думки. При цьому однозначну відповідь на нього, яка задовольнятиме не лише фіскальні, а й соціально-політичні інтереси громадян, включаючи і психологічну межу оподаткування, досі не отримано.

Так, у 70-ті роки ХХ ст. надзвичайної популярності набула теорія американського економіста Артура Лаффера, який спробував обґрунтувати оптимальну норму оподаткування на рівні третини оподатковуваного доходу чи прибутку.

Сьогодні і зарубіжними, і вітчизняними вченими визнано, що «дана економічна концепція не є фундаментальним загальноекономічною законом, яка демонструє вигляд і форму залежності між величиною податкової ставки і обсягом податкових надходжень, а справедлива лише у своїй вузькій предметній області» [14, с. 18].

Однак наукові пошуки продовжували і попередники та сучасники Лаффера, і вчені інших наукових шкіл та часів. Наприклад, наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. переважно у постсоціалістичних країнах відбулася так звана революція плоских ставок – перехід до єдиних пропорційних ставок. Доцільність цього підходу його прихильники пов'язували з такими недоліками прогресивної системи, як довільний характер встановлення прогресії і, відповідно, порушення справедливості; залякування власників капіталу та скорочення схильності населення до заощадження; труднощі адміністрування внаслідок мотивації платників занижувати реальний дохід.

Однак полеміка щодо ефективності застосування плоских ставок і досі триває, а оптимальний розмір також не визначено: «аргументи як «за» пропорційну шкалу ПДФО, так і «проти», їх зіставлення або зіткнення мають свою вікову історію і можна припустити, що ще багато і багато поколінь податкознавців і політиків будуть схрещувати свої шпаги при відстоюванні своєї позиції» [15, с. 20].

Здається, що пропорційна система оподаткування доходів суттєво зменшує можливості держави використовувати особисті податки як інструмент перерозподілу доходів. Однак така думка є невірною – застосування неоподатковуваного мінімуму чи податкових пільг може забезпечити певну міру прогресивності податку навіть при пропорційній системі оподаткування особистих доходів. Зокрема, Р. Масгрейв з цього приводу зауважує: «... доцільно відрізнити застосування єдиної ставки до всього доходу та її застосування після зменшення на неоподатковувану суму. У першому випадку ефективна ставка (податок як відсоток бази до звільнень) буде пропорційною, тоді як в останньому випадку вона збільшується від нуля і наближається до граничного значення. Плоска ставка, але із наявністю звільнень, фактично є прогресивною» [5].

У сучасній науці пошуки оптимальної моделі оподаткування особистих доходів населення тривають. Так, у 1996 р. вченим Джеймсу Мірлісу і Вільяму Вікрі була присуджена спільна Нобелівська премія за розробку питань оподаткування. Вони довели, що оптимальний рівень оподаткування – це той рівень, на якому досягається максимальна продуктивність виробництва і максимум суспільного добробуту та який передбачає мінімальний податковий тягар та відсутність дестимулюючих ефектів з боку оподаткування.

Лауреат Нобелівської премії 2008 р. Поль Кругман доповнив тези вчених припущенням, що багатих потрібно леліяти й оберігати від високих податків тільки тому, що саме вони створюють робочі місця [12, с. 112-113]. Хоча останнє міркування, на нашу думку, в демократично-правовій державі є досить суперечливим.

Детальний аналіз проблеми побудови оптимального кроку прогресії податкової шкали, у т.ч. на основі найбільш відомих зарубіжних теорій, було зроблено російським дослідником

Д. М. Некіпеловим [16]. Експерт Міжнародного валютного фонду Х. Зі Хауелл (*H. Zee Howell*) виділив такі способи визначення прогресивності податку, що дозволяють отримати надійні у статистичному значенні цього терміна оцінки, як: гранична, середня, прогресивність зобов'язань і залишкова прогресивність.

Наведемо особливості оцінки рівня прогресивності податку з використанням таких показників [4, с. 6–8]:

y – дохід до оподаткування (об'єкт оподаткування);

t – податок;

$t(y)$ – функція податкових надходжень;

$m(y)$ – гранична (маржинальна) ставка податку;

$a(y)$ – середня ставка податку;

Δ – зміна показника.

Гранична ставка податку показує, на скільки змінюється сума податку, за умови зміни доходу до оподаткування на 1 одиницю, іншими словами:

$$m(y) = \Delta t(y) / \Delta y, \text{ при цьому } 1 \geq m(y) \geq 0 \quad (1)$$

Середня ставка податку:

$$a(y) = t(y) / y, \text{ при цьому } 1 \geq a(y) \geq 0 \quad (2)$$

Так, податок вважається прогресивним, якщо його середня ставка підвищується одночасно із зростанням доходу до оподаткування за умови:

$$\Delta a(y) / \Delta y > 0 \quad (3)$$

Із рівнянь (1), (2) та умови (3) випливає така нерівність $m(y) > a(y)$, що свідчить про прогресивність податку. Однак, якщо $m(y) = a(y)$, то податок пропорційний, а якщо $m(y) < a(y)$ – регресивний.

Гранична (маржинальна) прогресивність – порівняння рівня прогресивності різних податків, об'єктом оподаткування яких є дохід, за умови, що їхні граничні ставки змінюються відповідно до зміни доходу до оподаткування:

$MP = \Delta m(y) / \Delta y$, при цьому чим більше MP , тим більш прогресивним є податок.

Середня прогресивність – порівняння рівня прогресивності різних податків з доходом до оподаткування, використовуючи зміни середньої ставки податку по відношенню до зміни доходу до оподаткування:

$AP = \Delta a(y) / \Delta y = [m(y) - a(y)] / y$, де $AP \geq 0$ і чим більше значення AP , тим більш прогресивним є податок.

Прогресивність зобов'язань – відношення суми податкового зобов'язання до доходу до оподаткування:

$LP = [\Delta t(y) / t(y)] / [\Delta y / y] = m(y) / a(y)$, де $LP > 1$ і чим більше значення LP , тим більш прогресивним є податок.

Залишкова прогресивність – відношення податкових надходжень до доходу до оподаткування:

$RP = \{\Delta [y - t(y)] / [y - t(y)]\} / [\Delta y / y] = [1 - m(y)] / [1 - a(y)]$, де $RP < 1$ і чим менше значення RP , тим більш прогресивним є податок.

При цьому дохід після оподаткування визначається як: $[y - t(y)]$.

Перелік вчених та їхніх фундаментальних напрацювань можна продовжувати, але, як справедливо зауважив Йозеф Шумпетер, скільки б не було зроблено в цьому напрямі, ми повинні визнати факт, що багато економістів вкладають різний зміст у трактування таких понять, як «справедливість», «співмірність», «мінімальна жертва», «рівна жертва» тощо [16].

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу ми погоджуємось із думкою доктора економічних наук, професора В. Л. Андрущенко, що «в реальній суспільній практиці поняття і норми справедливості обумовлені результатом демократичного суспільного вибору... в одних країнах рішення приймають на користь прогресивної шкали податкових ставок, а в других – на користь єдиної, «плоскої» ставки, опираючись на домінуючі в даний момент, але загалом мінливі суспільні настрої... Пропорційні податки на доходи з одних джерел і прогресивні – з інших, зрештою, влаштовують більшість учасників податкового процесу» [12, с. 59].

Отже, у кожному конкретному випадку кожній окремо взятій країні під час визначення шкали податкових ставок та їх граничної межі при оподаткуванні особистих доходів населення доцільно орієнтуватися на стан розвитку та структуру економіки, особливості політичного режиму, психологічне сприйняття межі оподаткування в суспільстві і рівень податкової дисципліни платників. А найбільш простим та переконливим доказом досягнення критерію справедливості в оподаткуванні є зменшення ступеня нерівності в розподілі доходів населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучерявенко Н. П. Налоговое право / Н. П. Кучерявенко. — Х. : Консум, 1998. — 448 с.
2. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. — Львів : Каменяр, 2000. — 303 с.
3. Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконел, С. Л. Брю ; [пер. 17-го англ. изд.]. — М. : ИНФРА-М, 2009. — 916 с.
4. Zee Howell H. Personal Income Tax Reform: Concepts, Issues, and Comparative Country Developments [Електронний ресурс] / Howell H. Zee // IMF Working Paper. — 2005. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0587.pdf>.
5. Buchanan James M. Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Vision of the State / James M. Buchanan, Richard A. Musgrave. — Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1999. — 272 p.
6. Schumpeter J. A. History of Economic Analysis [Електронний ресурс] / J. A. Schumpeter. — Edited from manuscript Elizabeth Boody Schumpeter and with an introduction by Mark Perlman. — London : Taylor & Francis e-Library, 2006. — P. 913. — Режим доступу : <http://digamo.free.fr/schumphea.pdf>.
7. Юткина Т. Ф. Налоги и налогообложение / Т. Ф. Юткина. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 570 с.
8. Налогообложение: теории, проблемы, решения / [Вишневский В. П., Веткин А. С., Вишневская Е. Н. и др. ; под общ. ред. В. П. Вишневого]. — Донецк : ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. — 504 с.
9. Швабій К. І. Оподаткування доходів населення : проблеми науки та практики : монографія / К. І. Швабій. — Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. — 296 с.
10. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навч. посіб. / за ред. Ю. Б. Іванова, І. А. Майбурова. — Х. : ВД ІНЖЕК, 2010. — 492 с.
11. Майбуров И. А. Теория и практика налогообложения / И. А. Майбуров, Н. В. Ушак, М. Е. Косов. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. — 423 с.
12. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монографія / В. Л. Андрущенко Т. В. Тучак. — К. : Алерта, 2013. — 384 с.
13. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг ; пер. з англ. І. Дзюб. — К. : Основи, 2001. — 670 с.
14. Букач Б. А. Анализ основных допущений кривой Лаффера / Б. А. Букач // Вісник СевНТУ : зб. наук. Праць. Серія : Економіка і фінанси. — 2011. — № 116/2011. — С. 17—24.
15. Брызгалин А. В. К вопросу о прогрессивном налогообложении: быть или не быть? Или рассуждения о современной налоговой политике / А. В. Брызгалин, М. В. Симонов // Налоги и финансовое право. — 2009. — № 7. — С. 16—26.
16. Некипелов Д. Н. Распределительные свойства и искажающее воздействие налогов на индивидуальные доходы в России / Д. Н. Некипелов. — М. : ИЭПП, 2005. — 175 с.

REFERENCES

1. Kucheryavenko, N.P. (1998), *Nalogovoe pravo* [Tax Law], Konsum, Kharkiv, Ukraine.
2. Andrushchenko, V.L. (2000), *Finansova dumka Zaxodu v XX stolitti: (Teoretychna konceptualizaciya i naukova problematyka derzhavnyx finansiv)* [Financial idea of the West in the twentieth century: (theoretical conceptualization and research issues of public finance)], Kamenyar, Lviv, Ukraine.
3. Makkonel, K.R. and Bryu, S.L. (2009), *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* [Economics: principles, problems and policies], INFRA-M, Moscow, Russia.
4. Zee Howell, H. (2005), *Personal Income Tax Reform: Concepts, Issues, and Comparative Country Developments*, available at: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0587.pdf (access January 26, 2015).
5. Buchanan, J.M. and Musgrave, R.A. (1999), "Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Vision of the State", Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
6. Schumpeter, J.A. (2006), "History of Economic Analysis", *Edited from manuscript Elizabeth Boody Schumpeter and with an introduction by Mark Perlman*, Taylor & Francis e-Library, London, Great Britain.
7. Yutkina, T.F. (2001), *Nalogi i nalogooblozhenie* [Taxes and taxation], INFRA-M, Moscow, Russia.
8. Vishnevskiy, V.P., Vetkin, A.S. and Vishnevskaya, E.N. (2006), *Nalogooblozhenie: teorii, problemy, resheniya* [Taxation: theory, problems, solutions], DonNTU, Donetsk, Ukraine.
9. Shvabiy, K.I. (2009), *Opodatkovannya doxodiv naseleennya: problemy nauky ta praktyky* [Taxation of population: problems of science and practice], Irpin', Ukraine.
10. Ivanov, Yu.B. and Majburov, I.A. (2010), *Podatkova polityka: teoriya, metodologiya, instrumentarij* [Tax policy: theory, methodology, tools], VD INZHEK, Kharkiv, Ukraine.
11. Mayburov, I.A., Ushak, N.V. and Kosov, M.E. (2010), *Teoriya i praktika nalogooblozheniya*, [Theory and practice of taxation], YuNITI-DANA, Moscow, Russia.
12. Andrushchenko, V.L. and Tuchak, T.V. (2013), *Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkovannya (zaxidna tradytsiya)* [Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (western tradition)], Alerta, Kyiv, Ukraine.
13. Blaug, M. (2001), *Ekonomichna teoriya v retrospektyvi* [Economic theory in retrospective], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
14. Bukach, B.A. (2011), "Analysis of the basic assumptions of the Laffer curve", *Visnyk SevNTU: zbirnyk naukovykh prac, Seriya: Ekonomika i finansy*, vol. 116, pp. 17-24.
15. Bryizgalin, A.V. and Simonov, M.V. (2009), "On the question of progressive taxation: to be or not to be? Or discussion of a modern tax policy", *Nalogi i finansovoe pravo*, vol. 7, pp. 16-26.
16. Nekipelov, D.N. (2005), *Raspredelitelnyie svoystva i iskazhayuschee vozdeystvie nalogov na individualnyie dohodyi v Rossii* [Distribution properties and the distorting effect of taxes on personal income in Russia], IEPP, Moscow, Russia.

УДК 657.1.011.56

ОЦІНЮВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Шматковська Т.О., к.е.н., доцент, Мазуркевич Л.Є.

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Україна, Волинська обл., м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, корпус G*

7tresure@ukr.net, 29-01@mail.ua

Зазначено, що автоматизація обліково-аналітичного процесу надає можливість економити підприємству значну питому вагу власних ресурсів та своєчасно приймати ефективні управлінські рішення. З огляду на практику господарювання підприємств різних форм власності, подано узагальнене уявлення про підвищення ефективності обліково-аналітичного процесу за умов, якщо його інформація є достатньо повною, своєчасною і динамічною, та про необхідність автоматизації процесу її генерації. Акцентовано